

Dokumenty ekumenické konvergence po čtyřiceti letech: Křest, večeře Páně a ordinace (BEM)

Pavel Černý

Anotace

Pro ekumenické hnutí je rok 2022 spojen s velmi významným čtyřicetiletým výročím dokumentu z Limy, známého jako *Křest, večeře Páně a ordinace* (BEM), označovaného jako dokument ekumenické konvergence. Nepřipomínáme tak pouze zapomenutý „svátek křesťanské víry“? Přesto mnozí vůdcové a odborníci ekumenického hnutí považují tento dokument za nejvíce rozvinutý ekumenický konsensus, který byl kdy připraven a odsouhlasen. BEM má velmi zvláštní hodnotu, protože byl vypracován společně protestantskými, pravoslavnými a římskokatolickými teology. Někteří křesťané dnes považují BEM za kompromis a pro jiné je to stále velmi důležitý průlom v ekumenickém dialogu. Tento článek mapuje recepci BEM ze strany anglikánské a římskokatolické církve a v prostředí církví evangelikálních v průběhu čtyřiceti let od jeho přijetí v Limě.

Abstract

Forty years of Ecumenical Convergence documents: Baptism, Eucharist and Ministry (BEM)

For the ecumenical movement, the year 2022 is associated with the very significant 40th anniversary of the Lima document known as Baptism, Eucharist and Ministry (BEM), which has been called the document of ecumenical convergence. It could be said that we are celebrating a forgotten “holiday” of the Christian faith. Despite that, many ecumenical leaders and scholars regard this document to be the most developed ecumenical consensus ever prepared and agreed upon. BEM is especially valuable because it was worked out together by Protestant, Orthodox

and Roman Catholic theologians. For some Christians, BEM is considered a compromise and for others it is a very important breakthrough in ecumenical dialogue. This article reflects on reception of BEM in the Roman Catholic Church, the Church of England and among the evangelicals, from a 40-year perspective.

V loňském roce uplynulo čtyřicet let od historického zasedání Komise pro víru a řád (Faith and Order) Světové rady církví v peruánské Limě. Na tomto místě 12. ledna 1982 odsouhlasilo sto dvacet účastníků *Komise pro víru a řád* závěrečný dokument dlouhého padesátiletého pracovního úsilí. Dokument dostal název „Baptism, Eucharist and Ministry“ a tradičně se označuje začátečními písmeny těchto anglických slov jako BEM. V článku se přidržíme této mezinárodně zavedené zkratky. V literatuře se setkáváme také s označením „Dokumenty z Limy“ nebo „Dokumenty ekumenické konvergence“.

Potvrzení a zveřejnění tohoto ekumenického dokumentu bylo završením dlouhého procesu. Začátky této práce souvisejí se vznikem komise *Faith and Order* v Lausanne v roce 1927. Již zde vznikla oprávněná touha po vyjádření křesťanské jednoty přes hranice jednotlivých denominací. Během let se stále více potvrdilo, že ekumenické rozhovory krouží kolem témat křtu, eucharistie a ordinované služby v církvi. Potvrdilo se, že to jsou témata, která brzdí a jinde zase umožňují ekumenickou spolupráci a vědomí jednoty. Po 2. vatikánském koncilu (1962–1965) se připojila římskokatolická církev k ekumenickému hnutí a měla v komisi *Faith and Order* své stálé zástupce. Pravoslavné církve již zastoupeny byly a od začátku práce komise bylo do procesu zapojeno celé spektrum protestantských církví. Proto je možné povědět, že tímto způsobem bylo do dialogu o klíčových otázkách zapojeno křesťanství všemi svými konfesními tradicemi. Společné rozhovory a studijní výsledky přinesla konference v Akkře v roce 1974, později v Bengalúru (1978) a nakonec v Limě (1982).

BEM je považován za nejvíce reprezentativní dokument k vyjádření křesťanské jednoty. Tato dlouholetá práce umožnila křesťanstvu, skládajícímu se z různých křesťanských denominací, vyjádřit jednu společnou trojiční víru. BEM nebyl jen ekumenickým dokumentem, ale zároveň společnou slavnostní deklarací pokračující spolupráce a dialogu. Proto je možné považovat publikování BEM za slavnostní svátek křesťanské víry, jak píše katolický teolog Marcin Składanowski z univerzity v polském Lublinu.¹ Signatáři dokumentu

¹ Składanowski M. The Lima Statement on Baptism, Eucharist and Ministry – A Testimony of our common Faith. In: Thurian M. ed. *Churches respond to BEM. Official responses to the „Baptism, Eucharist and Ministry“ text*, vol. VI. Faith and Order Paper n. 144, Ženeva: 1988, s. 159.

nepovažovali výsledek práce za konečný. Všechny církve byly vyzvány, aby se k rozeslanému materiálu vyjádřily a poslaly své připomínky. Po zveřejnění měl nastat následný proces recepcce výsledného dokumentu. To se také částečně stalo a mnoho církví poslalo své připomínky a komentáře. Jejich zpracování se ujal švýcarský teolog a bratr Max Thurian z komunity v Taizé. Je zřejmé, že tomuto spolupracovníkovi Rogera Schütze, zakladatele ekumenického hnutí v Taizé, na ekumenickém konsensu velmi záleželo. Celkem bylo pod jeho editací publikováno Světovou radou církví šest svazků.² Dokument se stal předmětem množství článků a biblicko-teologických studií. Mnozí vyjádřili dokumentu své sympatie a obdiv a jiní upozornili na kompromisní stanoviska, která se odchylovala od jejich denominačních věroučných spisů. Je zřejmé, že BEM měl být konvergenčním dokumentem, který povzbudí na společné cestě k viditelné jednotě církve.

V čem je BEM mimořádný, že je předmětem zájmu a pokračujících diskusí i po čtyřiceti letech? Co je na tomto dokumentu ekumenicky zajímavého? BEM je mimořádný šíří svého ekumenického záběru. Pracovali na něm nejen protestanté a pravoslavní, ale také zástupci římskokatolické tradice. Rozhovor po řadu let probíhal se zaměřením na témata, která jsou v samotném centru křesťanské víry a života. Dějiny ekumenického hnutí připomínají, že poprvé došlo k tomu, že se církve různých tradic obrátily s určitou autoritou na celé křesťanstvo s žádostí o reakci na rozeslaný dokument.³ Osloveny byly i církve, které nebyly členy Světové rady církví. Během doby přišlo z celého světa téměř dvě stě vypracovaných odpovědí na rozeslaný dokument.⁴ Je zřejmé, že bylo vyprovokováno mnoho rozhovorů a BEM na různých rovinách umožnil navázání ekumenických vztahů, a to i mezi celými svazy církví. Do praxe se v návaznosti na BEM dostala neoficiální Lidská liturgie,⁵ která odráží ekumenickou konvergenci a poprvé byla slavena v Limě v roce 1982. Tato Lidská liturgie oživila centralitu bohoslužby ve Světové radě církví a stala se v řadě církví podnětem k novému promýšlení liturgie v ekumenickém kontextu a v rozvíjení křesťanské spirituality. Je zřejmé, že vyprovokovala úvahy nad sociálně-etickými důsledky slavení svátostí a hloubkou bohoslužby.⁶ Dějiny ekumenismu zaznamenávají také části dokumentu, které vyvolaly kontroverze. Jako jeden závažný problém se objevil vztah k Písmu. Všechny církve

² Thurian M. ed. *Churches respond to BEM: official responses to baptism, eucharist and ministry text*. vol. 1–vi. Ženeva: wcc, 1986–1988.

³ Briggs J., Oduyoye M. A., Tsetsis G. *A History of the Ecumenical Movement*. Vol. 3, 1968–2000. Ženeva: wcc, 2004, s. 87n.

⁴ Viz šest vydaných svazků: Thurian M. ed. *Churches respond to BEM: official responses to baptism, eucharist and ministry text*. 1986–1988.

⁵ *The Eucharistic Liturgy of Lima*. 1983.

⁶ Briggs J., Oduyoye M. A., Tsetsis G., 2004, s. 87n.

potvrzují autoritu Písma, ale liší se v interpretaci vztahu Písma a tradice. Další problém se vynořil ve vztahu svátostí a posvátna (sakramentality). Jde o problematiku prostředkování Boží milosti a Boží přítomnosti např. prostřednictvím svěcené vody, křtížení a prostřednictvím různých předmětů a činů. Tyto svátostné rituály nemohou spasit, ale mohou povzbudit naši zbožnost a zesílit prožívání Boží blízkosti v Kristu a v Duchu svatém. Je zřejmé, že BEM se dotknul také důležitosti eklesiologie viditelné církve, a to při vědomí, že eklesiologické modely jednotlivých denominací se liší.

1. Zpětné hodnocení BEM z roviny SRC

Na základě evaluací BEM z jednotlivých církví byl v roce 1989 vypracován a v roce 1990 publikován sumář reakcí. Konstatováno je, že BEM vytvořil novou ekumenickou situaci a na konci 20. století naznačil možné cesty k jednotě.⁷ Dokument vyjádřil širokou konvergenci na základě křesťanských vyznání. V některých oblastech se ukázaly překvapivé shody. Řada církví toto směřování k jednotě potvrdila. Obecný souhlas se týkal trojičního základu limského dokumentu. Všichni souhlasili, že křest, eucharistie a ordinovaná služba jsou ustanoveny a umožněny Bohem v jednotě Otce, Syna a Ducha svatého. Souhlas mnohých byl vyjádřen v potvrzení trojiční podoby křtu. Boží milost a moc křtěnou osobu zařazuje do Kristova těla a pomazává Duchem svatým.⁸ Souhlas byl potvrzen také v centrálním místě večeře Páně v životě církve. Slavení vždy obsahuje Boží slovo a svátostný hod, kterým je společně zjevena Kristova přítomnost. Nejde pouze o Ježíšovu hostinu beránka s učedníky, ale Boží stvořitelství, vykupitelství a posvěcující čin. Shoda se projevila také v popisu zodpovědnosti ordinovaných osob. Všechny církve vyjádřily přesvědčení, že bohoslužba církve má také etický rozměr a je propojena s věrným následováním Krista ve světě.

Mnoho kladných hodnocení se týkalo prohloubených mezicírkevních dialogů ohledně jednotlivých tradic a praxe. Někteří ve svých reakcích vyjádřili ochotu změnit své vnímání bohoslužebných projevů a vyznání jiných církví. Z tohoto pohledu se BEM jeví jako inspirující text, který rozšiřuje vnímání učení a projevů jiných církví, což vede k posunu v misijním svědectví. BEM nebyl vytvořen s touhou, aby se mu všechny církve podřídily nebo aby dělaly kompromisy ve své víře. Osm let od publikování limských dokumentů (1990) byla v mnoha reakcích zdůrazněna snaha po obecném společenství církve s cílem viditelné jednoty.⁹

⁷ *Baptism, Eucharist and Ministry 1982–1990*. Report on the Process and Responses, Faith and Order paper No. 149, Ženeva: wcc, 1990, s. 156.

⁸ *Baptism, Eucharist and Ministry 1982–1990*. s. 157.

⁹ *Baptism, Eucharist and Ministry 1982–1990*.

Jeden rozpor byl identifikován v oblasti názoru na ordinaci žen. V hodnocení se prolínají známé protikladné postoje. Jedna strana podtrhuje, že v Kristu není ani muž ani žena, protože všichni jsou jedno v Kristu (Ga 3,28). Druhá strana podtrhuje, že Boží inkarnace v Ježíšově mužství potřebuje reprezentaci skrze ordinaci mužů k znázornění věčného kněžství. Římskokatolická církev klade důraz na rozdíl mezi všeobecným kněžstvím a kněžstvím svátostným. Tento názor nepopírá duchovní charismata žen, ale opírá se také o biblickou rozdílnost v antropologii muže a ženy. Druhé pojetí vidí naplnění biblické jednoty mužů a žen ve společné ordinované službě. Někteří vidí pro církev jako potřebné uplatnění specifických darů žen v oblasti péče a povzbuzování. Druzí se domnívají, že tam, kde jsou ženy zapojeny do vedoucích funkcí v církvi, přináší důraz na partnerské pojetí služby bez prosazování dominance.¹⁰ K ordinaci žen se nepřipojují také pravoslavné církve a protestantské církve nejsou v této věci v plné jednotě.

V následujících kapitolách se podíváme na vzorek reakcí na BEM, a to v pohledu anglikánské církve, církve římskokatolické a evangelikálního hnutí.

2. Recepce BEM v anglikánské církvi

Protestantské církve státního či lidového typu přijaly BEM poměrně přejně. Jejich recepce byla kladná a mnohé z nich pozitivně ocenily rozšíření své věroučné perspektivy v rámci konvergenčního dokumentu.

Anglikánská církev se v práci na BEM angažovala a rozeslání dokončeného dokumentu přivítala. Její teoložka Mary Tanner, která byla nejen předsedkyní anglikánské komise pro jednotu církví, ale po určité období také předsedkyní *Komise pro víru a řád*, vyjádřila kladné hodnocení BEM. Považuje tento dokument za velmi významný, ne-li dokonce nejvýznamnější pro 20. století – století ekumenismu.¹¹ Podle ní dokument umožnil mezi církvemi hlubší vztahy, sdílenou službu a jednotnější misii na místní, národní i evropské rovině. Dokument ovlivnil život a svědectví Anglikánské církve ve Spojeném království, ale také ve společenství anglikánských církví. Je zřejmé, že věty dokumentu nevyjadřují vše tak, jak by si to anglikánská církev představovala. Mary Tanner si všímá naznačeného vztahu mezi vzájemným uznáním křtu, a přitom nedotažené následné možnosti sdílení eucharistie. Za nejméně rozpracovanou část BEM považuje ordinovanou službu. Dvacet let po vydání dokumentu povzbuzuje k pohybu od odpovědi směrem k jeho recepci.

¹⁰ Kinnamon M., Cope B. E. eds. *The Ecumenical Movement: An Antology of Key Texts and Voices*. Ženeva: wcc, 1997, s. 202–203.

¹¹ Tanner M. The effect of baptism, Eucharist and ministry on the Church of England. *Internationale kirchliche Zeitschrift : neue Folge der Revue internationale de théologie*. Vol. 92, 3/2002, s. 210.

Konkrétní změny se již projeví v liturgické tvorbě, např. v eucharistických modlitbách. Jisté problémy způsobil důraz na třístupňovou stupnici ordinované služby (biskup, presbyter a diakon). I když anglikánská reformace zachovala tyto stupně, diakonská služba byla často chápána jako dočasná nebo přechodová směrem k ordinaci pastorské. Ukázalo se také, že katolické a evangelikální křídlo anglikánské církve se neshoduje v pojetí ordinace jako kněžské služby. Jde o otázku, zda vůbec ordinovaná služba pověřených duchovních může být označena jako povolání ke kněžství. V této věci BEM viditelně vyšel vstříc katolické a pravoslavné tradici:

„V prvotní církvi termíny ‚kněžstvo a kněz‘ začaly být užívány pro označení ordinované služby a služebníků, kteří předsedali eucharistii. Podtrhují skutečnost, že ordinovaná služba má vztah ke kněžské realitě Ježíše Krista a celého sboru. Když se tyto termíny užívají v souvislosti s ordinovanou službou, jejich význam se příslušným způsobem liší od obětního kněžství Starého zákona, od jedinečného vykupitelského kněžství Kristova i od korporativního kněžství lidu Božího. Pavel mohl o své službě říci: ‚Konám tuto posvátnou službu kázáním Božího evangelia, abych pohany přinesl jako obětní dar milý Bohu, posvěcený Duchem svatým‘ (Ř 15,16).“¹²

To se zdá být jistým vysvětlením, ale přesto termín „kněz“ pro služebníka Božího slova je v novozákonní církvi cizorodým označením, jak to ukazuje polarizace dvou částí anglikánské církve. Pokud jde o roli biskupů, pak Mary Tanner oceňuje BEM, který při definování *episkopé* dává důraz na pastorální službu a sjednocování církve. To naznačuje, že pastorální služba potřebuje také strukturální budování pro život církve a rozvíjení misie. K tomu patří i služba propojování místních církví. V otázce apoštolské posloupnosti anglikánská církev oceňuje podvojný důraz. Jde o výzvu církvím, které zachovávají sukcesi, aby uznávaly církve, které ordinují své služebníky bez této historické posloupnosti, a přitom zachovávají službu pastýřského dohledu různými formami. Druhá výzva BEM míří na církve bez apoštolské sukcese, které jsou vyzývány, aby si uvědomily, že snaha po zachování apoštolské posloupnosti posiluje a prohlubuje kontinuitu služby.¹³

Jiným povzbuzením ze strany BEM bylo navázání na dřívější snahy o spolupráci mezi anglikány, metodisty, moravskou církví a reformovanými ve Velké Británii. Zde se již několik let uskutečňuje experiment blízké spolupráce

¹² *Křest – Večeře Páně – Ordinance: Dokumenty ekumenické konvergence*. Evangelická církev metodistická v Praze jako studijní text č. 28, Praha 2007, s. 24.

¹³ Tanner M., 2002, s. 219.

ve sdílení víry, křtu, eucharistické pohostinnosti a střídání ordinovaných služebníků. BEM povzbudil také hlubší dialog anglikánů s baptisty a pomohl k většímu porozumění ordinované služby *episkopé* v reformované církvi. Dialog byl navázán také se Společností přátel (kvakery). S metodisty a moravskou církví probíhají rozhovory směrem k viditelné jednotě. Jiné dialogy začaly probíhat s německými luterány a reformovanými ve Francii.

3. Recepce BEM v římskokatolické církvi

Otevřeným způsobem se o BEM vyjádřil např. teolog Marcin Składanowski z katolické univerzity Jana Pavla II. v polském Lublinu. Po třiceti letech od dokončení BEM publikoval svou reflexi. V zásadě potvrzuje, že se stále jedná o jeden z nejvýznamnějších ekumenických dokumentů.¹⁴ V Roce víry, vyhlášeném Benediktem XVI. (2012), se ohlíží za dokumentem, u jehož vzniku bylo reprezentativní zastoupení římskokatolické církve. Oceňuje, že pracovní proces na přípravě BEM se zaměřil na závažné otázky ekumenického dialogu. Podtrhuje, že i přes věroučné rozdíly dokument vyjadřuje překvapující teologické shody a tím potvrzuje společnou křesťanskou víru. Rok víry vyhlášený papežem je pro autora příležitostí znovu objevit důležitost textu z Limy a analyzovat jeho ekumenickou recepci.

Składanowski nazývá BEM zapomenutým svátkem křesťanské víry, ve kterém se ekumenické hnutí dostalo daleko za frázovitá slova a rozvinulo obsažný dokument křesťanské víry. BEM nebyl vyvrcholením ekumenického úsilí. To mělo pokračovat v oficiálních reakcích jednotlivých církví. Celá řada církví připravila své reflexe. Podle autora některé odpovědi byly rozvinuté a jiné krátké a povrchní. Některé vyjadřovaly konsensus, ale bez hlubší teologické práce. Zaslána byla také řada polemických stanovisek. Jedním z nich byl příspěvek pravoslavného patriarchátu z Konstantinopole, který sice uznal přínos BEM, ale odmítl zapracovat úvodní slova o shodě v chápání trojičného křtu do svého učení a do své praxe. Některé církve výzvu k připravení svých reakcí ignorovaly nebo na svůj úkol teologické reflexe pozapomněly.

Hlavní přínos BEM autor vidí ve vyjádření církevní jednoty. *Komise pro víru a řád* pracovala v širokém spektru křesťanstva a zastoupené církve reprezentovaly bohatou kulturní různost tradic, bohoslužeb a života v každém politickém systému. Ukazuje se, že jednota křesťanů je důležitější než existující rozdíly mezi denominacemi a jejich teologickými tradicemi. Podle autora článku představuje BEM jednotu církve, aniž by zakrýval rozdíly.¹⁵ BEM

¹⁴ Składanowski M. *The Lima Statement on Baptism, Eucharist and Ministry – A Testimony of our common Faith*. 2012, s. 158–166.

¹⁵ Składanowski M., 2012, s. 160.

představuje cíl, kterým je viditelná jednota v jedné víře a jednom eucharistickém společenství, v bohoslužbě a ve společném životě v Kristu.

Vatikánský sekretariát pro jednotu křesťanů se ve své odpovědi zaměřil na vztah jednoty víry a jednoty církve. Pokud tento dokument byl některými církvemi přijat, potom byl učiněn důležitý krok v ekumenickém hnutí. Podle autora si mají participující církve klást otázku po propojení jednoty ve víře s jednotou církve. Většinově se církve přiznávají k jednotě ve vyznávání víry v trojjediného Boha a ve víře v jednu svatou, obecnou a apoštolskou církev. Problém se dnes ukazuje zvláště v etických otázkách. To je dnes pravděpodobně největší výzvou, která tvoří napětí nejen mezi církvemi, ale také v jejich středu.

Základní konvergence neredukuje existující rozdíly. I když se BEM dotýká závažných otázek, ukazuje se, že tyto rozdíly nezamezují možnost shody. Pokud jde o křest, potom sekretariát pro jednotu křesťanů je ve shodě s dokumentem. Pokud jde o eucharistii, tak se stále vynořuje stín vážných historických kontroverzí mezi katolickou církví a pravoslavnými a také církvemi vzešlými z reformace. Přesto všechno v dokumentu je mnoho společného s apoštolskou vírou, s čím může katolická církev souhlasit. Sekce o ordinaci byla pro katolíky zvláště těžká. Přesto i tam římskokatolická církev vidí významné trojiční, christologické a eklesiologické shody. Dokument pro autora zůstává stále velmi významný, protože ukazuje jednotu ve víře v centrálních věroučných tématech. BEM v mnoha zemích ovlivnil vzájemná uznání křtu a mezi protestantskými církvemi posílil eucharistickou pohostinnost a interkomunii. Také katolická církev za určitých podmínek umožňuje nekatolíkům účast na eucharistii. Přesto všechno katolické církvi ještě chybí spojení eucharistie se směřováním k jednotě církve. Podobně to vidí i pravoslavná církev. Závěrem katolický teolog opakuje původní tvrzení magisteria, že průlom v otázce eucharistické pohostinnosti není možno za stávajících podmínek čekat.

4. BEM a evangelikální hnutí

Odpovědi na BEM jménem evangelikálního hnutí se ujala studijní skupina pro ekumenické otázky Světové evangelikální aliance (tehdy ještě pod jménem Světové evangelikální společenství).¹⁶ Po roce dokončení BEM byla značně menší a její prudký růst začal od 90. let. Přípomínky studijní skupiny byly ještě schváleny teologickou komisí. Vypracovanou odpověď editoval Paul

¹⁶ World Evangelical Alliance (WEA), sdružuje více než šest set milionů křesťanů v různých církvích a národních aliancích. Původní název byl World Evangelical Fellowship (WEF), založený 1951 v návaznosti na Evangelickou alianci založenou v Londýně v roce 1846.

Schrotenboer a vydána byla jako součást šesti svazků odpovědí vydaných Světovou radou církví.¹⁷

Jestli je BEM v řadě otázek kompromisním dokumentem, pak odpověď evangelikálního hnutí je kompromisní také. Editor sám v úvodu poznamenává, že Světový svaz evangelikálů se skládá nejen z denominací, které se hlásí k evangelikálnímu hnutí, ale také z těch, kteří působí v mnoha denominacích, které se za evangelikální nepovažují. Ke svazu patří i některé církevní organizace a jednotlivci. Také ve Světové radě církví jsou evangelikálové, kteří patří do různých typů církví, jako jsou anglikáni, luteráni, reformovaní aj. Hned v úvodní preambuli odpovědi jsou podtržena tři témata, která jsou pro evangelikály kontroverzní. Tím prvním je přílišné zdůraznění svátostí na úkor osobní víry těch, kteří svátosti přijímají. To bývá v anglikánském prostředí vyjádřeno jako napětí mezi „low church“ a „high church“, přičemž slovo „high“ předznamenává především anglo-katolickou část Church of England. Druhou charakteristikou evangelikálů je jejich důraz na autoritu Písma a základní články víry, které jsou obsaženy v Apoštolském a Nicejsko-konstantinopolském vyznání. Evangelikálové dávají prioritu důrazům na božství Ježíše Krista, historicitu panenského početí a Ježíšova tělesného vzkříšení, na substituční podstatu vykoupení, prvořadost ospravedlnění jako vstupu do skutečného společenství s Bohem, nutnost osobní odpovědi víry na evangelium, postačitelnost milosti jako základu pro spásu a víru jakožto prostředku, který to umožňuje. K tomu patří naděje osobního návratu Krista a pravdivost božského zjevení obsaženého v Písmu. Evangelikálové mají problém se sakramentalismem a teologickým liberalismem, které často ústí do podcenění osobní víry a nutnosti obrácení. Třetím důrazem je úkol sdílet svou víru s každým, kdo nevěří v Ježíše Krista. Proto je odmítána každá redukce křesťanské zvěsti na horizontalismus spásy a sociální i politické evangelium. Je odmítána myšlenka, že spasitelná milost je obsažena ve všech náboženstvích.¹⁸

Odpověď evangelikálů zjevně brzdí nadšení z rostoucí jednoty ve svátostech, pokud to je na úkor osobní víry. Z odpovědi vyniká nadřazení Písma nad lidský rozum a nad tradice církví. Konverze je chápána jako obrácení se od hříchu k Bohu. Dokument poznamenává, že to v žádném případě neznamená podcenění svátostí nebo chápání Písma jako hotového návodu na celý komplex životních otázek či tendence opomíjet tradice církve. Evangelikální hnutí také nechce v žádném případě podceňovat sociální práci. Mezi evangelikály je rostoucí zájem o eklesiologické otázky a potřebu vyjádření viditelné jednoty Kristovy církve. Dokument ujišťuje, že evangelikální hnutí věří

¹⁷ Schrotenboer P. ed. *Baptism, Eucharist and Ministry with An Evangelical Response*. Carlisle: World Evangelical Fellowship, Paternoster Press, 1992.

¹⁸ Schrotenboer P. ed., 1992, s. 2.

v jednu svatou, katolickou a apoštolskou církev, ke které patří všichni, kteří vzývají jméno Páně v pravdě (1K 1,2) a uznávají Ježíše Krista jako Pána (1K 12,3). Jednota mezi Ježíšem a Bohem-Otcem je silou, která vede naše životy (J 17). Zachovávat viditelně jednotu Ducha (Ef 4,3) znamená růst do dospělosti, měřeno mírou Kristovy plnosti (Ef 4,13).

Ve věci křtu se neobjevují vážné výhrady, protože i mezi evangelikály někteří křtí jen na základě osobního vyznání víry a jiní křtí i nemluvňata. Někteří používají termín „obnova“ v souvislosti se křtem (evangelikálové mezi luterány a anglikány) a jiní obhajují křest po měsících či letech po konverzi (někteří baptisté aj.). Jiní také křest nemají vůbec (Armáda spásy a kvakeři). V zásadě je zde souhlas s BEM, ale je upozorněno na nebezpečí sakramentalismu – působení obrádného křtu bez víry křtěného nebo víry jeho rodičů či kmotrů. Evangelikální hnutí nepovažuje za dotažené použití těch vyjádření v BEM, jako jsou „křest sjednocuje, křest uvádí do, dává účast a působí“. Na druhou stranu mnoho nedorozumění se vnáší použitým jazykem. Vždyť řada evangelikálů po vzoru reformátorů chápe křest nejen jako znamení určité skutečnosti, nejen jako pouhý symbol, ale nástroj milosti, který představuje „viditelné slovo“. Problém vzniká, když sakramentální jazyk není doprovázen důrazem na víru, pokání a obrácení jako předpoklady křtu. Nesouhlas je vyjádřen ke spojení křtu ve vodě se křtem Duchem svatým. V zásadě by bylo vítáno korigování této sekce pečlivou exegezí příslušných oddílů Písma. Z širokého spektra evangelikálního hnutí se objevuje také kritika používání termínu „překřtívání“. Někteří křesťané neuznávají křest nemluvňat, a proto křtí ty, kteří byli takto pokřtěni. Pro některé to není žádné překřtívání, ale při zdůvodněním neuznání dřívějšího křtu jde o křest první. Tento problém se ve světě týká poloviny protestantů, a proto by BEM měl být v této otázce vstřícnější.

V otázce eucharistie je vyjádřeno mnoho souhlasu a ocenění, např. v otázce odmítnutí opakování Kristovy oběti. Také je vítáno, že Kristus je při slavení večeře Páně přítomen v Duchu svatém. Jedná se o hod, který předznamenává večeři Beránkovu. BEM podtrhuje důležitost zvěstování Božího slova při eucharistii a také projevení jednoty církve včetně etického nároku, který vzniká účastí na eucharistii.

Problém je opět viděn v sakramentalismu, kdy je knězi svěřováno slavit Boží tajemství jako „účinné znamení“. Skutečná přítomnost Kristova zůstává podle BEM vázána na elementy i po slavení. Na jiném místě je sv. večeře Páně chápána jako to, co my nabízíme Bohu. Evangelikální hnutí připomíná, že je třeba více spojit potřebu víry se slavením. Svátosti jsou v Písmu spojeny s vírou. Je zřejmé, že se evangelikální hnutí brání pojetí svátosti, které působí „ex opere operato“ – tedy svým vykonáním bez ohledu na víru účastníka.

Pokud jde o službu ordinovaných, odpověď evangelikálního hnutí chápe tuto službu jako úkol oficiálně pověřených služebníků, kteří pracují v určité církevní struktuře. Jejich úkolem je především vybatvit ke službě další

pracovníky (Ef 4,11–13). Ordinovaní i neordinovaní služebníci mají být nástroji Božího milostivého působení. Označení podle Nového zákona může znít biskup, pastor, starší, diakon, evangelista, misionář, kazatel, pastorační pracovník. Evangelikální hnutí má problém s tvrzením, že ordinovaná služba je konstitutivní pro život a svědectví církve. Církev je konstituována skrze Kristovu přítomnost v Duchu svatém a v komunitě věřících. Služba ordinovaných při eucharistii jim nedává možnost užívat označení kněz, jak již bylo zmíněno dříve. BEM přece jen do jisté míry protlačuje episkopální model církve, a to není mnoha křesťanům blízké. Nadřazenost biskupa nelze dovodit z Nového zákona a už vůbec ne z apoštolské sukcese. Ordinovaná služba má být spojena s charismaty a nikdy nemá být překážkou uplatnění charismat druhých lidí.

Reakce evangelikálního hnutí vyjádřila vděčnost za cennou lekci z církevní tradice prostřednictvím studia BEM. V různých článcích se kritika týkala zmíněného sakramentalismu, který není Písmem zajištěn. Pro evangelikály je perspektiva autority Písma, podstaty spásy, role církve a prostředků milosti v řadě důrazů odlišná. Proto dokumenty z Limy nebudou přímým vodítkem pro bohoslužbu a svědectví. Na druhou stranu pro některé bude přínosem objevit podceňovanou důležitost večeře Páně a budou revidovat svou teologii a praxi. *Komisi pro víru a řád* je doporučeno větší zaměření na víru jako základ jednoty. Písmo má sloužit jako nadřazená norma a tradice včetně té naší, má být nahlížena jako tradice interpretační, a tedy podřízená Písmu.

5. Jak dál v ekumenickém hnutí?

Během čtyřiceti let od dokončení BEM se ekumenické hnutí nezastavilo a pokračovalo v dalším hledání společné cesty jednoty a spolupráce. Z jednoho pohledu je možné povědět, že se na BEM snesla z různých církví řada kritických poznámek, ale z druhé strany zněly hlasy pozitivního ocenění. Přínos BEM je v odvaze pojmenovat a otevřít centrální problémy ekumenického dialogu v přítomnosti účastníků všech hlavních křesťanských proudů. Samotné hnutí pro *Víru a řád* vzalo v úvahu kritické i pochvalné reakce a pokračovalo světovou konferencí v Santiagu de Compostela (1993). Zde bylo rozhodnuto pokračovat v zaměření na hermeneutické otázky. Vždyť právě v reakcích na BEM se potvrdilo, že autoři dokumentu, jeho čtenáři a interpreti, pocházejí z různých kontextů a konfesních prostředí. Význam hermeneutického úkolu pro ekumenické hnutí se ukázal jako velmi důležitý. Konferenční rozhovory potvrdily, že zdárné pokračování ekumenického procesu vypůsobeného BEM může pokračovat jen za předpokladu zaměření se na prozkoumání hermeneutických otázek.¹⁹ Následovalo několik konzultací a v roce 1998 byl

¹⁹ *A Treasure in Earthen Vessels: An Instrument for an Ecumenical Reflection on Hermeneutics*. Faith and Order Paper, 1998, No. 182.

publikován výsledek zkoumání hermeneutických otázek v interpretaci a aplikaci teologických dokumentů v globálním rozměru křesťanstva a jeho jednotlivých tradic pod názvem *A Treasure in Earthen Vessels: An Instrument for an Ecumenical Reflection on Hermeneutics* (Poklad v hliněných nádobách: nástroj pro ekumenickou reflexi hermeneutiky). V paragrafu 65 je konstatována rostoucí shoda mezi církvemi, příznivá atmosféra pro vzájemné konzultace, přijetí a odpovědnost. Výtka byla namířena do církví, které nesplnily svůj úkol, nereagovaly odpovědně na BEM a už vůbec z něj nic neuvedly do života. Vždyť jde o závažný úkol sblížení a sjednocení rozděleného křesťanstva. Církev je hermeneutickou komunitou, která interpretuje přijaté dokumenty. Odezvy na BEM ukázaly, že reakce na dokument vrhají světlo na formu recepce, a zvláště ukazují různost kritérií, kterými jsou ekumenické dokumenty hodnoceny. Recepce je něco víc než pouhé oficiální církevní stanovisko. Prostřednictvím BEM byly církve žádány nejen reagovat na text, ale zavázat určité změny ve svém životě a změnit své vztahy k jiným církvím, které také v dokumentu rozeznávají víru církve v proměnách času.

K otázkám hermeneutiky se vyslovil také český ekumenický teolog Z. Š. Šírka.²⁰ Ve své studii napsal, že cílem ekumenické hermeneutiky by nemělo být rozhodnut, kdo má pravdu, a ani hledat prvky, které by vytvořily novou hermeneutiku. Ekumenická hermeneutika je podle něj více o setkání kolem stolu s otevřenou Biblií, kde můžeme naslouchat jeden druhému a jeden od druhého se učit, jak být lepším čtenářem. Cílem není stejnost pohledu, ale porozumění a vzájemné uznání. Pro toto pojetí cituje Pablo Andiňacha z konference v Kuala Lumpur: „Věřím, že na ekumenické cestě ke sdílené hermeneutice bychom měli nejprve aspirovat na porozumění, potom na respekt, dále na ocenění a konečně na lásku k interpretacím, ritům, symbolům a praktikám, které jsou milé srdcím našich křesťanských bratrů a sester.“²¹ Podobně se pro cestu k jednotě vyslovuje i zmíněný dokument ze Santiaga de Compostela: „Výzva před církvemi při hledání viditelné jednoty je nyní, abychom se pohнули ze vzájemného porozumění ke vzájemnému uznání.“²²

Jedním z velkých problémů, které vyčnívají v diskusích vyvolaných BEM, je otázka sdílené eucharistie nebo alespoň eucharistické pohostinnosti. K té se již vyslovil bývalý generální sekretář SRC Emilio Castro v oficiálním

²⁰ Šírka Z. Quo Vadis Ecumenical Hermeneutics: Challenges of the New Ecumenical Situation. *Ecumenical Review Sibiu / Revista Ecumenica Sibiu* 12, no. 1 (April 2020): 106–132.

²¹ P. Andiňach, “Interpreting Our Faith”, p. 277, In: Šírka Z. Quo Vadis Ecumenical Hermeneutics: Challenges of the New Ecumenical Situation. *Ecumenical Review Sibiu / Revista Ecumenica Sibiu* 12, no. 1 (April 2020): 106–132.

²² *A Treasure in Earthen Vessels: An Instrument for an Ecumenical Reflection on Hermeneutics*. 1998, § 34: “The challenge to move on from mutual understanding to mutual recognition is now before the churches in the search for visible unity.”

dokumentu ze 7. valného shromáždění (Canberra, 1991).²³ Ve „zvolání srdce“, jak svůj apel označil, se vyslovil pro společně sdílené slavení eucharistie, které musí být součástí zápasu o jednotu. Jak se máme společně modlit? Jak máme úzce spolupracovat, když se nemůžeme setkat u společného stolu Páně? Zde podle Emilia Castra nejde jen o dogmatiku, ale o otevřenost pro překvapení z Ducha svatého. Podle něj naše společná poutnická cesta potřebuje eucharistickou anticipaci Božího království.

Hodnocení z odstupu a další vývoj

Při hodnocení BEM v odstupu čtyřiceti let je možné povědět, že se skutečně jedná o jeden z nejzávažnějších dokumentů, který vyzval ekumenu k vážnému rozhovoru nad otázkami patřícími k centru křesťanské víry a života církve. Pro protestanta je v těchto diskusích překvapivé, že římskokatolická církev pracuje se svými usneseními koncilů a encyklikami vydanými papeži značně volněji, než si to obvykle představujeme. Protestanté mívají od reformace zafixováno, že tradice je v této církvi na stejné rovině jako Písmo svaté, a je tedy neměnná. Ve skutečnosti je jak interpretace Písma, tak zacházení s dvoutisíciletou tradicí značně volnější. Je za tím rozvoj biblistiky a pečlivé ohledávání tradice. Zdá se, že „magisterium“ (učitelský úřad) si uvědomuje, že všechny otázky života nejsou zodpovězeny v Písmu, ale ani v tradici církve. Proto dnes magisterium církve vykládá a aktualizuje zvěst Bible, ale také aktualizuje i tradici církve.²⁴ O tom svědčí např. současný proces synodality, který otevřel papež František, hlasovací právo žen na církevních synodách a následné diskuse o celibátu či zapojení žen do řídicích funkcí v církvi a jejich případném jáhenském svěcení.

Také protestantské církve procházejí různými změnami a ve společenství s pravoslavnými a katolíky dávají větší důraz na tradici a její vývoj včetně kritické aplikace. Pokud jde o evangelikální hnutí, pak jednoznačně považují BEM za prostředek kultivace bohoslužebného života, zvláště nových sborů. Mnoho nových sborů se vyvíjí značně nezávisle a často chybují právě ve významu a liturgickém slavení svátostí. Také ordinace pracovníků je v řadě evangelikálních sborů příliš volná. Studium BEM nepochybně představuje inspiraci a prohloubení svátostného a bohoslužebného života.

Je jisté, že pro řadu evangelikálních křesťanů je jistou překážkou recepce BEM přílišný sakramentalismus a sacerdotalismus. Uším mnoha evangelikálů zní BEM v některých částech příliš „kněžsky“ s naznačením většího odstupu

²³ Kinnamon M. ed. *Signs of the Spirit: Official Report*, Grand Rapids: wcc and Eerdmans, 1991, s. 167.

²⁴ O tom podrobně píše anglický systematický teolog: Lane A. N. S. *Scripture, Tradition and Church: An Historical Survey*. *Vox Evangelica* 9, (1975): s. 37–55.

ordinovaných služebníků od neordinovaných. Z tohoto důvodu by bylo vítáno jisté varování před možným klerikalismem s řešením směrem k synodalitě. Termíny „kněz“ pro ordinovanou službu a „laik“ pro neordinovanou službu vytvářejí zbytečný odstup mezi těmito povřeními. Slovo laik je z latinského *laicus* a původem z řeckého λαϊκός – což znamená „světský“. Je to označení člověka, který je neškolený a tedy neodborník. To neodpovídá skutečnosti, protože mnozí neordinovaní křesťané jsou velmi vzděláni biblicky i prakticky. Je sympatické, že v současném procesu synodality zaznívají návrhy, aby se termín „laik“ raději neužíval, protože tímto označením mnohdy dochází k omezení všeobecného kněžství věřících.

Z české katolické strany se problematikou ekumenismu odborně zabývá Robert Svatoň z olomoucké Palackého univerzity. Svatoň připomíná, že dokument BEM byl některými označen jako „limský zázrak“. Sami autoři však tento dokument označili mnohem skromněji jako „významnou teologickou konvergenci“.²⁵ Kladně hodnotí, že delegáti všech křesťanských církví zastoupených v SRC a rovněž římskokatoličtí teologové se při řešení protikladných bodů nechali vést učením a praxí rané církve, přičemž se významně čerpalo z Písma, patristiky a liturgických tradic. Svatoň připomíná, že „ačkoliv byly v BEM formulovány výpovědi vyznačující se ‚závažným stupněm souhlasu‘, nebylo ještě dosaženo v plném slova smyslu ‚konsensu‘, jenž by byl založen na Kristu a apoštolském svědectví a jenž by byl chápán jako ‚zkušenost života a vyjádření víry, které jsou nezbytné pro uskutečnění a zachování viditelné jednoty církve.“²⁶ V tom se projevuje jistá tendence ke ztotožnění jednoty církve s organizačním spojením, kterého se však ekumenické hnutí včetně římskokatolické církve vzdalo. Přesto se jednalo o odstartování doposud nevídaného „ekumenického učebního procesu“. Následný proces přijetí dokumentu jednotlivými církvemi však, podle Svatoň, nepřinesl institucionální důsledky.

Robert Svatoň si proto dále všímá pokračující práce komise *Faith and Order*, která se zaměřila na eklesiologii. Sleduje proto další dokument, který byl zveřejněn 6. března 2013 pod názvem „The Church. Towards a Common Vision“ (Církev. Směrem ke společné vizi).²⁷ V tomto eklesiologickém dokumentu jsou ve čtyřech kapitolách nastíněny body teologické konvergence dnešního křesťanstva. Jako východisko je představena vize ukotvenosti církve a její jednoty v Božím plánu spásy. Svatoň si všímá pojetí církve jako společenství, které má svůj původ ve společenství trojjediného Boha. Třetí kapitola

²⁵ Svatoň R. *Duchovní cesty českého ekumenismu: Minulost, přítomnost a perspektivy*. Fórum Velehrad 1x. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2014, s. 116n.

²⁶ Svatoň R., 2014, s. 117, na základě citátu z předmluvy k BEM, Lazareth W. H. a Nissiotis N. eds., z ledna 1982.

²⁷ *The Church Towards a Common Vision*. Faith and Order Paper No. 214, Ženeva: wcc, 2012.

se podobně jako BEM zaměřuje na víru, svátosti a církevní úřad. Ve čtvrté kapitole nechybí zaměření na poslání církve ve světě. Podle Svatoně však tento dokument, rozeslaný církvím k připomínkám, opět „stojí pouze na začátku procesu společného hledání hlubší pravdy o církvi a jejím poslání.“²⁸ To je konstatováno, aniž by bylo vysloveno, co je podle tohoto hodnocení při tvorbě ekumenického dokumentu opomenuto. Je to snad ona organizační a instituční jednota?

Úvahy nad ekumenismem však vedou Svatoně směrem, kterým se ubírá další ekumenický dialog v návaznosti na průkopnický BEM. V kapitole „Ekumenismus mezi ‚hermeneutikou aplikace‘ a ‚hermeneutikou zkušenosti““ konstatuje, že přes množství teologických, a dokonce i konvergenčních dokumentů vázne recepce dosažených dohod. Jak s tímto faktem naložit? A zde Svatoň podobně jako další dokumenty ekumenického hnutí míří ke zkušenosti bohoslužebného života církvi v jejich strukturách a étosu. Tímto způsobem je možné lépe poznávat a přivlastňovat si plody dialogu v procesu naslouchání, zakoušení, posuzování a prožívání.²⁹ Je zjevné, že se celkově důraz ekumenického dialogu přenáší na „hermeneutiku zkušenosti“, která staví křesťany různých tradic a konfesí do oblasti spirituality, liturgického projevu, evangelizace a sociální práce. Je pravdou, že na tomto trendu má určitou vinu teologický jazyk dokumentů, který dobře nezapadá do názorů a přemýšlení místních církví a do osobních zkušeností věřících. V této souvislosti Svatoň cituje J. Ratzingera (pozdějšího papeže Benedikta XVI.), který vyjádřil, že nové kroky na cestě k jednotě musejí být podloženy zkušenostmi, které vyrůstají v místních společenstvích církve, v nichž „jednotlivec zakouší *communio ecclesiae* jako opravdovou *communio*“.³⁰ Samozřejmě by se nemělo jednat o pouze tzv. „zážitkový ekumenismus“, který by vytvořil mělké podloží pro jednotu církve. Je zapotřebí rozvinout duchovní zkušenosti, kterými se Bůh sděluje a dává se poznat lidem a které přesahují smyslovou zkušenost. Tento přístup odráží současnou situaci.

Závěr

BEM udělal významný a zásadní krok. Mnohaletá příprava tohoto dokumentu ukázala, že i složité teologické otázky je možné vyjasnit, sdělit, postavit vedle sebe shody a rozdíly a celkově inspirovat křesťanské církve. Jak dál? Znamená to, že se tím teologický dialog vyčerpal ve věrouce a eklesiologii a zašel až tak daleko, kam jen to bylo možné? Je reálné připravit ještě hlubší

²⁸ Svatoň R. *Společenství v Kristově zalíbení: Příspěvky k současnému stavu ekumenického dialogu*. Olomouc: Refugium, Velehrad-Roma, 2016, s. 39n.

²⁹ Svatoň R., 2016, s. 151.

³⁰ Svatoň R., 2016, s. 153.

konvergenční dokumenty, než je BEM a následné dokumenty komise *Faith and Order*? Může dnes někdo doufat, že je možné ještě hlouběji sjednotit učení o svátostech a pojetí a praxi ordinované služby? Vždyť je celkem jasné, že se jednotlivé církve v některých svých výkladech a konfesích shodnout nemohou, aniž by popřely svůj vývoj a své poznání.

Další cesta by se mohla spíše odehrávat ve schématu, které ekumenické hnutí používá a které zní „jednota v různosti“. Patří k podstatě jednoty mít např. naprosto stejné pojetí Kristovy přítomnosti v eucharistii? Vždyť v Novém zákoně není ani slovo o aristotelských kategoriích transsubstanciacie a není tam nic o detailním precizování Kristovy přítomnosti, jak se o to pokoušela reformace a co ji nakonec rozdělovalo. Nestálo by brát vážně slova ustanovení sv. večere Páně o tom, že Ježíš řekl „toto je mé tělo“ a „toto je má krev“? Pokud budeme upřímní, tak přiznáme, že i uvnitř jedné denominace, ba dokonce v jedné místní církvi je možné slyšet různá vysvětlení eucharistického tajemství. Zde by hermeneutika zkušenosti mohla pomoci a vedla by komunikanty k prožívání jednoty Kristova těla. Podobně i apoštolská sukcese by mohla být více chápána jako kontinuita předávání apoštolského učení, např. na základě Nicejsko-konstantinopolského vyznání víry. To ostatně doporučoval již v roce 1983 zveřejněný plán H. Friese a K. Rahnera na sjednocenou církev.³¹

Zdá se, že se v současné době zpomalil, ne-li téměř zastavil věroučný dialog. Zato duchovní ekumenismus a hermeneutika zkušenosti je na postupu. Jejím vlivným příkladem může být komunita v Taizé nebo společné ekumenické komunity pod hlavičkou hnutí Focolare.

Také nestor českého ekumenismu a propagátor Leuenberského hnutí Pavel Filipi napsal, že „naděje vkládané do dialogů a jejich konsenzuálních výsledků se namnoze ukázaly jako přemrštěné. Obrovská intelektuální energie do dialogů investovaná přinesla jen malé výsledky.“³² Je dobře, že *Komise pro víru a řád* SRC doporučila církvím zabývat se dlouhodobě platností a aktuální interpretací Nicejsko-konstantinopolského vyznání víry, které je ze všech starocírkevních dokumentů „nejekumeničtější“.

Přes všechny kritické poznámky zůstává BEM výrazem dlouhodobé poctivé práce, která nezakrývala rozdíly a zároveň prohloubila povědomí ekumenické shody. BEM nepochybně konvergenčním dokumentem je a stojí za to se k němu i po proběhlých čtyřiceti letech vracet. Proces recepce jistě povzbudil k vzájemnému uznání křtu, k interkomunii, uznání ordinované služby a bilaterálním jednáním církví. Přesto však vyvolal poměrně menší odezvu mezi jednotlivými členy církví. Ekumenické hnutí tak dostalo jistou zpětnou vazbu

³¹ Filipi P. *Církev a církev: Kapitoly z ekumenické eklesiologie*. Brno: CDK, 2000, s. 166n.

³² Filipi P., 2000, s. 151.

a je motivováno připojit další dimenze dialogu, kterými může být právě duchovní ekumenismus, spiritualita, společná bohoslužba a hermeneutika zkušenosti. To neznamená opustit dialog při studiu Bible, ale zároveň se více otevřít sdílení duchovních zkušeností na cestě víry a otevřít se koinonickému rozměru ekumenického společenství v Kristu Ježíši. Církve mají možnost se potkávat a poznávat v urgentních úkolech evangelizace a rozmanité diakonie v dnešním globálním světě a v tomto poslání a při spolupráci zároveň sdílet svou víru a své duchovní zkušenosti. BEM jistě přispěl k tomu, aby si jednotlivé křesťanské tradice mohly lépe rozumět. ■

Literatura

A Treasure in Earthen Vessels: An Instrument for an Ecumenical Reflection on Hermeneutics. Faith and Order Paper No. 182, Ženeva: wcc, 1998. Dostupné on-line: <https://www.oikoumene.org/resources/documents/a-treasure-in-earthen-vessels-an-instrument-for-an-ecumenical-reflection-on-hermeneutics>

Baptism, Eucharist and Ministry 1982–1990. Report on the Process and Responses. Faith and Order paper No. 149, Ženeva: wcc, 1990.

Briggs J., Oduyoye M. A., Tsetsis G. *A History of the Ecumenical Movement.* Vol. 3, 1968–2000. Ženeva: wcc, 2004.

Filipi P. *Církev a církev: Kapitoly z ekumenické eklesiologie.* Brno: CDK, 2000.

Fahey M. A. Workshop: The Lima Document Baptism, Eucharist and Ministry. *Proceedings of the Catholic Theological Society of America*, 1984, str. 136–138. Dostupné on-line: <https://ejournals.bc.edu/index.php/ctsa/article/view/3193/2806>

Kinnamon M. ed. *Signs of the Spirit: Official Report*, Seventh Assembly, Grand Rapids: wcc and Eerdmans, 1991.

Kinnamon M., Cope B. E. eds. *The Ecumenical Movement: An Antology of Key Texts and Voices.* Ženeva: wcc, 1997.

Lane A. N. S. Scripture, Tradition and Church: An Historical Survey. *Vox Evangelica* 9, (1975): s. 37–55.

Křest – Večeře Páně – Ordinace: Dokumenty ekumenické konvergence. Původně vyšlo česky v překladu B. Sedliského jako zvláštní otisk Křesťanské revue, roč. 50 (1983). Později dokument otiskla Evangelická církev metodistická v Praze jako studijní text č. 28 pro Evangelikální teologickou konferenci v Praze 5.–6. 11. 2007.

One Baptism: Towards Mutual Recognition. Faith and Order Paper No. 210, Ženeva: wcc, 2011. Dostupné on-line: <https://www.oikoumene.org/resources/documents/one-baptism-towards-mutual-recognition>

Rodger P. C., Vischer L. eds. *The Fourth World Conference on Faith and Order. The Report from Montreal 1963*. Faith and Order Paper No. 42, Londýn: scm 1964. Dostupné on-line: <https://archive.org/details/wccfops2.046>

Schrotenboer P. ed. In: Thurian M. ed. *Churches respond to BEM: official responses to baptism, eucharist and ministry text*. vol. I–VI. Ženeva: wcc, 1986–1988. Samostatně vydáno jako: *Baptism, Eucharist and Ministry with An Evangelical Response*. Carlisle: World Evangelical Fellowship, Paternoster Press, 1992.

Składanowski Marcin. The Lima Statement on Baptism, Eucharist and Ministry – a Testimony of Our Common Faith. The Ecumenical Significance of the Lima Text in the Year of Faith. *Sacrum Ministerium*. 2012, 158–166. Dostupné on-line: https://www.researchgate.net/publication/302997364_The_Lima_Statement_on_Baptism_Eucharist_and_Ministry_-_a_Testimony_of_Our_Common_Faith_The_Ecumenical_Significance_of_the_Lima_Text_in_the_Year_of_Faith

Svatoň R. *Duchovní cesty českého ekumenismu.: Minulost, přítomnost a perspektivy*. Fórum Velehrad IX. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2014.

Svatoň R. *Společenství v Kristově zalíbení: Příspěvky k současnému stavu ekumenického dialogu*. Olomouc: Refugium, Velehrad-Roma, 2016.

Šírka Z. Quo Vadis Ecumenical Hermeneutics: Challenges of the New Ecumenical Situation. *Ecumenical Review Sibiu / Revista Ecumenica Sibiu* 12, no. 1 (April 2020): 106–132.

Tanner M. The effect of baptism, Eucharist and ministry on the Church of England. *Internationale kirchliche Zeitschrift : neue Folge der Revue internationale de théologie*. Vol. 92, 3/2002.

The Church Towards a Common Vision. Faith and Order Paper No. 214, Ženeva: wcc, 2012. Dostupné on-line: https://www.oikoumene.org/sites/default/files/Document/The_Church_Towards_a_common_vision.pdf

Také česky: *Církev: Na cestě k jednotě*. https://www.oikoumene.org/sites/default/files/File/Czech_Faith_%20and_Order_Paper_198_and_214.pdf

The Eucharistic Liturgy of Lima. In: Max Thurian ed. *Ecumenical Perspectives on Baptism, Eucharist and Ministry*. Faith and Order Paper No. 116, Appendix II, Ženeva: wcc, 1983. Dostupné on-line: <https://www.oikoumene.org/resources/documents/the-eucharistic-liturgy-of-lima>

Thurian M. ed. *Churches Respond to BEM: Official Responses to Baptism, Eucharist and Ministry Text*. vol. I–VI. Ženeva: wcc, VI. volumes 1986–1988.